

Былаан: Актуальность.

1. О5о тэрилтэтэ о5ону иитэр суолтата
2. О5ону билии дьиз-кэргэнтэн са5аланар, Удьуор утума
3. О5ону иитиигэ Эбээ, эьээ суолтата.О5о тэрилтэтэ тэрийэр үлэтэ
4. Түмүк.
5. Сыалым- Неустроевской аабыларга кыттан ыытар үлэбит опытын тарбатыы.

Кыра саастаах о5о5о сахалыы тыныны ингэри.

Кирири тыл.(актуальность темы)

Билинни аймал5аннаах,алдыатыылаах, олох-дьаһах уларыыа турар кэмигэр, кэнчээри ыччаппытын хайдах төрөөбүт төрүт тылынан сайа санарар, толкуйдуур ,өбүгэлэрбит үгэстэрин билэр, тутуһар,сахалыы тыыннаах гына иитэбит диэн санаа барыбытын да үүйэ-хаайа тутар буолуохтаах. Бүгүнгү күн сүрүн кыһал5атынан сахалыы санабыт сүтэн эрэрэ буоларын бары да билинэбит. Хайдах гынан, о5олорбутун төрөөбүт тылларынан санардабыт, норуот үгэстэрин тутан хаалабытый.

О5о диэн саха5а туохха да бэриллибэт күндү баай.О5о-олох сал5ааччы,о5о ыал ымыыта. Омук кэскилэ кини о5отун хайдах киһи онорон-иитэн таһаарарыттан тутулуктанар.О5ону иити ыалтан са5аланар, дьиз-кэргэн сыһыанынан салайтарар, ол үгэскэ, ньыма5а оло5улар.Г.С.Попова-Санаайа суруйарынан, хайа ба5арар омук о5ону иитэргэ уһун кэмнэ туттар үс ньымалаа5а биллэр-тылынан, бэйэ холобурунан, дьарыгырдан.Быстах туттар ньыма омукка барытыгар эмиэ биир-хай5ал, сэмэ, ирдэбил, дьарыгы солбуйуу энин.

О5о борбуйун көтөхтөбүнэ, о5о саадыгар- бастакы общественной тэрилтэ5э кэлэр. О5о тэрилтэтин күннээ5и режимыгар киирэн, билбэт о5олорун, улахан дьонун кытта алтыһан адаптациятын сыыйа-баайа ааһар.Иитэр-үөрэтэр программа5а оло5уран араас дьайымалларга киирэр, ол курдук оонньуур, уруһуйдуур, кырыйар, сүүрэр-көтөр, ыллыыр, үнкүүлүүр.

Биһиги о5о саадпытыгар бастатан туран сахалыы эйгэни тэрийэргэ кыһаллабыт.Онно киирэллэр сахалыы сана-”Үтүө сарсырданан,Үтүө күнүнэн! Көрсүөххэ диэри!”-диэн тылларынан эбэрдэлэһэн, эйэбэстик

күннээџи кэпсэтии, сахалыы ырыа-тойук, хамсаныылар, тулалыыр эйгэбэ өбүгэ мала-сала, саха оонньуулары, туттар тэриллэр.Бөлөхтөр сайынналар эйгэлэрин оџолору кытта билигин буола турарга тирэбирэн онороллор. Детсад 3 этээнигэр урукку склад хонугар этнокомплекс оноруллубута- саха балаџана-толору тэриллээх, аттыгар сылгылар, ынах сүөһү ойуулаах оонньуур хос, дьибэ сүөһүтүн макеттара.Бу барыта эбэлэрбит, эһэлэрбит күүстэринэн, кинилэр сылаас тыыннарынан тэриллибитэ, оноруллубута.Онон биһиги махталбыт улахан. Быйылгаттан чэппиэр күнү саха норуотун култууратыгар аналлаах Төрүт түһүлгэ күнүнэн анаан, бары сахалыы танаастаах, менюга сахалыы астаах, норуоппут үгэстэрин үөрэтэр күммүт буолар.

«Кимтэн кииннээх,хантан хааннаах” оџо кэллэ?- диэн иитээччилэр оџо төрөппүттэрин, эбэтин, эһэтин, төрүттэрин туһунан ыйытаһаллар, кумааџыга тиһэллэр.Оџо улаатан истэбин , дьарыктара элбээтэбин аайы оџо дьобура арыллан, дирингээн иһэр. Онно кэтээн көрдөххө, оџо төрүттэрин дьобурдарын утумнуур. Холобура,уус төрүттээх оџо туттарыгар-хаптарыгар, онорор оноругар ол көстөр.

Биһиги детсадка 20 тахса сыллааџыта саџаламмыт «Мин дьибэ-кэргэним”, “Удьюор утума” проектар ситиһиилээхтик үгэс быһыытынан билигин да үлэлииллэр.Сыллата элбэх оџо дьибэ-кэргэнин туһунан иитээччилэригэр, бииргэ сылдыар оџолоругар кэпсиир, чугас дьонун хаартыскалары оџоо тирэх, адаптациятыгар күүс-көмө буолаллар. Онтон иитээччигэ оџону дирингэтэн билиигэ тирэх буолар.

Проект сыала-соруга:”Оџо чугас дьонун, аймахтарын туһунан билэрин ситиһии.Кинилэринэн киэн тутта улаатарыгар иитии”.

Кыра, орто бөлөххө дьибэ-кэргэнин туһунан кэпсээн баран, улахан бөлөххө тахсан оџо «Удьюор утума” проекка кыттар кыахтанар.Оџолор хос эһэлэрин, хос эбэлэрин, эһэтин, эбэтин туһунан,чугас аймахтарын туһунан төрөппүттэрэ, иитээччилэрэ онорбут проектарын үөрэтэн дьон дьүүлүгэр

таһаараллар. Детсад иһинэн ыыттыллар күрэхтэргэ кытталлар. Онтон салгыы оскуолаҕа, улууска, республикаҕа ыытыллар араас күрэхтэргэ кыттан бараллар. Онон, оҕо кыра сааһыттан быстыспат ситим , удьуор утума үөрэтиллэн саҕаланар, оҕо дууһатыгар сырдык өйдөбүллэри, ситимнэри үөскэтэр.

Оҕону иитиигэ норуот өркөн өйүн-санаатын, муударанын ильдэ сылдыар аҕа саастаах көлүөнэ дьайыыта сүнкэн улахан. Ону өйдөөн “Эркээйи” программа үлэҕэ киириэбиттэн саҕалаан Эбээ, эһээ түмсүүтүн тэрийэн детсадпытыгар күн бүгүнгө диэри күүс-көмө оҕосто сылдыабыт.

Сыала-«Аҕа саастаах дьон муударанын, оҕону иитиигэ көрүүлэрин киэн эйгэҕэ таһаарыы. Утум салҕаныытын тэрийи».

Анал балаһыанһа оноруллан, бөлөхтөрүнэн Актив тэриллэн түмэргэ табыгастаах. Күһүн, үөрэх дьыла саҕаланыытыгар, список оноруллан, быйылгы сылга Актив талыллан, сыллааҕы үлэ былаанын оноробут.

Арыый сонун бэйэбит ытыгар үлэбит формаларын билиһиннэриэм. Ол курдук, сыллата ахсынны ыйга Эбэ, Эһэ остуоруйалара тэриллэр. Эбэлэр, эһэлэр детсадка кэлэн остуоруйа кэпсииллэр, хас да буолан холбоһон остуоруйаны инсценировкалаан көрдөрөллэр, оҕолору кытта алтыһаллар. Тохсунньуга Танха киэһэтигэр алааддьылаах кэлэн ыалдьыттыыллар, былыргы сиэри-туому билиһиннэрэллэр. Үөрэх дьылын түмүктүүр ыһыахпытыгар алгыс түһэрэллэр, салама баайаллар, сахалы астары астаан кэлэллэр, түһүлгэни тэрийсэллэр, оһуохай таһаараллар, сиэннэрин сахалы үгэстэргэ уһуйаллар.

Пандемия кэмигэр видеонан остуоруйа, үһүйээн, кэпсээн ыппытара эмиэ сонун форма буолбута. “Эбэ, эһэ алгыһа”, “Төрөппүттэргэ оҕону иитиигэ сүбэлэр”, “Оҕо оҕо сүбэлэр” - диэн тэттик брошюралары бэччээттээбиппит. Ютуб каналбытыгар таһааран киэн эйгэҕэ тарҕаппыпыт. Бу кыра форматтаах брошюларга аҕа саастаах дьоммут кэс

тыллара түмүллэн, сурукка киирэн инникитин да эдэр ыччакка туһалыа диэн эрэнэбит. Эбээлэрбит, эһээлэрбит активной позициялаах буолан детсад ыытар тэрээһиннэригэр көхтөөхтүк кытталлар, холобура сиэннэрин кытта ырыа күрэхтэр, хомуска оонньоохунна флешмобка.

Оҕолор сыл устата саха фольклорун көрүннэрин билсэллэр, үөрэтэллэр, күннээҕи олохторугар тутталлар. Ол курдук биһиги иитиллээччилэрбит чабырбахтыылар, үгэ аабаллар, остуоруйа кэпсииллэр, хомустуулар, оһуохайдыылар, остуоруйаны инсценировкалаан оонньоулар, биирдиилээн олонхолуулар, өбүгэ оонньоуларын сөбүлээн оонньоулар.

Түмүк. Бүгүнгү олохпутугар норуот инникитин түстүүр эппиэттээх кэмнэ бары түмсэн, биир санааҕа кэлэн оҕолорбутун, кэскиллэрбитин төрөөбүт тылынан, төрүт үгэстэргэ олобуран иитии-үөрэтии, уһуйуу биһиги сүрүн сорукпут (миссиябыт) буолар. Ону хас биирдии киһи өйдүүрүттэн норуот дьылҕата быһаарыллар.

Туттуллубут литература:

1. Г.С. Попова-Санаайа «Киһитийи сэхэнэ»-Дь. Бичик 2006.
2. Г. Попова-Санаайа «Төгүрүк сыл түһүлгэтэ»-Дь. 2003.
3. Саха ыалын бастын кинигэтэ (хомуйан онордулар А.С. Тимофеева, Л.А. Баишева-Федорова).-Дь. Бичик, 2017.
4. Күөрэгэй “Төрүччү. Өбүгэ ситимэ, күүһэ, көмүскэлэ”-Дь. Айар 2021.
5. Ороһутаабы норуот педагогикатын музейа «Эбээ үөрэхтэ» Дь. 2005.

